

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 2(29)

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2011

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)29-2я43
М58

Редакційна колегія

Подолька А. М., д-р юрид. наук, проф. — головний редактор
Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора
Ігнатченко А. А., канд. техн. наук — відповідальний редактор

Політичні науки

Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф., Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Бідзюра І. П., д-р політ. наук, Варзар І. М., д-р політ. наук, проф., Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф., Гончаренко О. М., д-р іст. наук, Піляєв І. С., д-р політ. наук, Хижняк І. А., д-р іст. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф.

Економічні науки

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Дахно І. І., д-р екон. наук, проф., Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф., Пила В. І., д-р екон. наук, проф., Радзівеський О. І., д-р екон. наук, Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф., Шостак Л. Б., д-р екон. наук, проф., Швець В. Я., д-р екон. наук, проф., Баєва О. В., д-р біол. наук, проф.

Психологічні науки

Балл Г. А., д-р психол. наук, проф., Лігоцький А. О., д-р пед. наук, проф., Ложкін Г. В., д-р психол. наук, проф., Приходько Ю. О., д-р психол. наук, проф., Синьов В. М., д-р пед. наук, проф., Чернуха Н. М., д-р пед. наук, проф., Чуприков А. П., д-р мед. наук, проф.

Юридичні науки

Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Ануфрієв М. І., канд. юрид. наук, проф., Бородін І. Л., д-р юрид. наук, проф., Бандурка О. О., д-р юрид. наук, проф., Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, проф., Марчук В. М., д-р юрид. наук, проф., Подолька А. М., д-р юрид. наук, Юлдашев О. Х., д-р юрид. наук

Рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 4 від 27 квітня 2011 р.)

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

М58 Наукові праці МАУП / редкол.: В. Б. Захожай (голов. ред.) [та ін.]. — К. : МАУП, 2001 — Вип. 2 (29). — К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. — 222 с.: іл. — Бібліогр. в кінці ст.

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку економіки, політології, психології і права.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник “Наукові праці МАУП” зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (свідоцтво від 11.04.02 за № 6048, серія КВ) як наукове видання, в якому висвітлюються результати наукових досліджень в галузях економіки, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

Вищою атестаційною комісією України “Наукові праці МАУП” визнано як фахове видання з політичних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/4 від 26 травня 2010 р.) та юридичних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/5 від 31 травня 2011 р.).

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+67.9(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2011
© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2011

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ	5	Калашніков В. А. Проблеми розвитку громадянського суспільства в Україні.....	64
Медвідь Ф. М., Баран В. В. Концепція української раси Юрія Липи: витоки, сучасне прочитання	5	ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ	68
Автенюк О. А. Державно-правове забезпечення розвитку системи вищої освіти в Україні: сучасний стан і перспективи	13	Шконда В. В., Кальянов А. В. Світовий досвід здійснення пенсійних реформ та його значення для України	68
Гайдай С. В. Співвідношення політичної ідеології та політичної науки	18	Ліщитович Л. І., Мельник П. П. Еколого-економічні наслідки впливу геомагнітного поля на агроценози	76
Гулько О. Я. Державна служба в контексті сучасних світових і національних змін і трансформаційних процесів	23	Мельник П. П. Економічні підходи до оцінки впливу магнітного поля Землі на продуктивність агроєкосистем	79
Євтушевська О. І. Проблеми політичного лідерства в сучасній Україні: гендерний аспект	27	Гришин П. М. Функціонально-цільова специфіка розвитку системи фінансового контролю в Україні.....	82
Кравченко Т. А. Критерій легітимності в оцінці політичного процесу у стабільних і перехідних політичних системах	32	Гришин П. М. Нормативно-правові основи забезпечення державного фінансового контролю: стан і перспективи розвитку в Україні	88
Кузьмін П. В. Взаємодія політики і бюрократії як проблема політичної науки і практики.....	37	Ейсмонт В. С. Теоретико-методологічні аспекти економічного зростання, економічного розвитку і розвитку економіки.....	93
Лазаренко О. В. Проблема поділу влади: теоретично-методологічні засади розробки та актуальні питання обґрунтування	40	Тумовс Р. А. Детермінанти сучасного політичного процесу: національний і глобальний вимір	100
Логвиненко С. В. Питання національної безпеки України в контексті попередження та боротьби з тероризмом: теоретичний аспект проблеми	43	Мамченко М. М. Поняття фінансових ресурсів в аналізі джерел формування капіталу підприємств	105
Масловська О. М. Поняття партійних систем у сучасному політологічному дискурсі: теорія і методологія аналізу.....	49	Мельников А. Е. Теоретичні аспекти банківської інвестиційної діяльності.....	110
Масловська О. М. Політичні партії і розвиток парламентаризму в Україні: актуальні питання теорії і практики	54	Остапенко А. В. Проблеми розвитку і теоретичної реконструкції конкурентних відносин в аналізі ринкової економіки.....	117
Тимошин В. В. Проблеми систематизації принципів державного контролю: державно-правовий аспект аналізу	59	Остапенко А. В. Концепції і моделі ринкової конкуренції у сучасній економічній теорії	122

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ, ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ І РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 2(29), с. 93–99

В економічній теорії та практиці широко вживаються такі поняття, як економічне зростання, економічний розвиток і розвиток економіки. У розвитку макроекономічної системи необхідно розрізняти складову економічного зростання.

Російські вчені Л. Любімов і Н. Раннєва вважають, що поняття економічного зростання нерозривно пов'язане із зростанням ВВП, а під економічним розвитком слід розуміти здатність економіки постійно підвищувати життєвий рівень населення і прогресивно змінювати структуру економіки [11]. Аналогічної думки дотримується і А. Борисов [3]. Л. Макаров констатує, що економічний розвиток – це процес структурних змін, і частіше за все визначається зростанням доходів на душу населення. Однак зростання доходів населення – лише один з багатьох факторів розвитку економіки. У процесі розвитку змінюються не лише структура системи (склад і зв'язки), а й відносини між компонентами системи, а також механізм функціонування регіональної економіки, і таким чином зміна структури економіки є одним з результатів економічного розвитку. Він зазначає, що з точки зору системного підходу розвиток економіки являє собою глибоку якісну зміну її складу, зв'язків (тобто в цілому структури та функціонування) [12, 20]. А. Азріліян вживає поняття “зростаюча економіка”, яке пов'язують із невід'ємною величиною чистого обсягу “приватних внутрішніх інвестицій” у капітал [2, 602]. Тут слід зазначити, що таке сполучення, щонайменше, некоректне. Економіка – це насамперед система. Тому до неї більш доречно застосовувати термін “розвиток”.

Українські вчені, наприклад, В. Базилевич та інші автори підручника “Економічна теорія: Політекономія”, вважають, що “...економічне зростання визначається з двох позицій:

1) як поступальний приріст ВВП, ВВП або національного доходу (НД) за рахунок збільшення

обсягів використовуваних ресурсів і (або) кращого їх використання без порушення рівноваги в короткострокових періодах;

2) як реальний приріст ВВП (ВНП чи НД) на одну особу)” [9, 465].

Аналогічної думки дотримуються й автори економічного словника В. Коноплицький і Г. Філіна [10]. В Економічній енциклопедії за редакцією С. Мочерного економічне зростання визначається як “...збільшення обсягів суспільного виробництва і розширення можливостей економіки задовольняти зростаючі потреби населення в товарах та послугах” і вважається критерієм економічного розвитку [6, 454]. Під економічним розвитком розуміються незворотні, закономірні зміни технологічного способу виробництва, а під розвитком економіки – “...закономірний процес кількісно-якісних змін у межах економічної системи, її перехід у нову якість, досконалішу форму [8, 283]. Тут виникають питання, яких “кількісно-якісних змін” і в яку “досконалішу форму”? Оскільки далі С. Мочерний трактує: “Кількісним вимірюванням цих процесів є відносна зміна макроекономічних показників у напрямі зростання протягом відносно тривалого періоду, наприклад кількох років” [8, 283].

Невизначеності, які існують у трактуванні понять “економічне зростання”, “економічний розвиток” і “розвиток економіки”, потребують уточнення принципових відмінних ознак (критеріїв), оскільки вони в сукупності характеризують зміну стану макроекономічної системи.

З діалектичної точки зору макроекономічну систему в новий якісний стан переводять

кількісно-якісні зміни в усіх її підсистемах та елементах у міру їх накопичення. Однак визначити чітку межу між ними неможливо, оскільки процес переходу кількості в якість безперервний, і кожний новий якісний стан одночасно має ознаки старого. У цьому виявляється діалектична єдність і суперечливість дискретності та безперервності економічних процесів. Постійна повторюваність кількісно-якісних змін підсистем та елементів у кожній новій якості макроекономічної системи зумовлює закономірний циклічний характер зміни її стану.

Існування циклів із відносно стійкими періодами дає змогу деяким ученим визначати їх як економічні коливання, яким властиві стани економічного підйому і спаду. На думку А. Борисова, економічний підйом характеризується зростанням виробництва, підвищенням його ефективності, пожвавленням економічної діяльності у різних сферах, підвищенням рівня життя [3, 861], спад – навпаки. Явище різкого підйому відповідає поняттю економічного буму, а глибокого спаду – економічної кризи. Тим не менш, це фази економічних коливань, що зумовлює періодичність повторення криз. Очевидно, існує гранично припустимий рівень амплітуди коливань, стосовно якого слід розрізняти ці явища.

В економічній теорії розрізняють і нециклічні кризи, які не мають чітко вираженого періоду повторення. Наприклад, у підручнику “Економічна теорія: Політекономія” за редакцією В. Базилевича до них відносять структурні кризи (нафтові, сировинні, фінансові та екологічні). Автори підручника вважають, що вони “...є наслідком диспропорції між окремими сферами та галузями економіки; мають затяжний характер; часто не збігаються з циклічними кризами; впливають на циклічні кризи, спотворюючи традиційну картину циклічного розвитку” [9, 456]. Без сумніву, на сьогодні ці види криз мають місце і в Україні. Однак, чи є вони наслідком тільки диспропорцій між окремими галузями економіки, або причина полягає все-таки в олігархічній макроекономічній системі, тобто у відповідних відносинах економічної власності, та залежить від структури власності на засоби виробництва? Тоді з марксистської точки зору вони циклічні.

В економічній літературі також зустрічається поняття трансформаційної кризи, яку С. Мочерний трактує як “...багатогранне явище, в основі якого – специфічний глибокий спад економіки, зниження рівня та якості життя населення, зростання бідності, пов’язані з реформістськими,

еволюційними перетвореннями економіки і переходом від однієї моделі господарського механізму до іншої або з революційними ліберально-демократичними перетвореннями і переходом від однієї соціально-економічної системи до іншої – із системною трансформацією” [8, 685]. При цьому він стверджує, що трансформаційна криза перебуває поза циклом і є відносно самостійним явищем. Питання спірне. Так, на думку В. Предборського, один лише перелік економічних криз, що залишили свій слід в історії розвитку країн із ринковою системою господарства, може переконати в тому, що це явища не випадкового характеру [13, 293]. Тим більше що процес поглиблення та виходу із трансформаційної кризи також має складову економічних коливань.

А. Гальчинський вважає, що “...методологією складних біфуркаційних перетворень не виключається можливість не тільки поступального, але і регресивного розвитку, не тільки розвитку від простого до більш складного, але і генерації простіших форм суспільної організації з більш складних. У даному випадку слід розрізняти поняття “зростання” (кількісне збільшення) і “розвиток” (якісні перетворення)” [4, 14]. Безперечно, в історії відомі окремі випадки регресу, але існуюча закономірність зміни суспільно-економічних формацій дає змогу стверджувати про прогресивний характер таких змін. Тому, на думку більшості вчених, будь-яка економіка є економікою розвитку. Тобто, закономірність циклічного розвитку макроекономічної системи має прогресивний характер. Крім того, А. Гальчинський явище зростання пов’язує з кількісними, а розвитку – з якісними змінами в макроекономічній системі. Чи справді це так?

Кількісно процес постійного зростання результуючої складової коливань ВВП добре описується виробничими функціями в неокласичних моделях економічного зростання як результат взаємодії різних факторів виробництва. У неокейнсіанських моделях економічне зростання пояснюється з позицій збільшення споживання ВВП, також розглядаються відповідні фактори споживання. Намагаючись об’єднати неокласичний і неокейнсіанський підходи, М. Тодаро розглядає такі критерії економічного зростання [17, 104]: постійне зростання національного продукту і відповідна здатність господарства задовольнити більш широке коло потреб людей; технічний прогрес, що є необхідною умовою зростання, але недостатньою; інституціональні, поведінкові й ідеологічні зміни, без яких нові технології

не будуть ефективними; здатність регіону знаходити за його межами ринки збуту і джерела сировини. Незважаючи на трохи розпливчастий характер такого підходу, необхідно визнати, що економічне зростання обумовлюється відповідними факторами виробництва та споживання.

У неокласичних моделях економічного зростання основними факторами виробництва виступають капітал, праця та НТП. У свою чергу вони також є матеріальними елементами продуктивних сил і разом із результатами виробництва є об'єктами присвоєння в системі відносин економічної власності. У сукупності дані системи характеризують тип макроекономічної системи. Серед основних факторів виробництва особливу значущість має НТП, оскільки якісно змінює інші фактори виробництва, що сприяє розвитку технологічного способу виробництва. Це істотно збільшує зростання виробництва ВВП. Наприклад, в "Економічній енциклопедії" за редакцією С. Мочерного зазначається, що в розвинених капіталістичних країнах практично одна третина приросту ВВП забезпечується за рахунок НТП [6, 195].

В історичному аспекті визначають три етапи розвитку технологічного способу виробництва, які якісно відрізняються: доіндустріальний, індустріальний і постіндустріальний. Нині, як вважає С. Мочерний, капіталістична економіка України перебуває на індустріальному етапі розвитку, має залишки доіндустріального й елементи постіндустріального, який тільки зароджується [6, 468]. Тривалість переходу до нього залежить від рівня розвитку технологічного способу виробництва. Досвід Японії та Китаю свідчить, що цей шлях може бути відносно коротким і пов'язаним з інвестиціями в НТП, що приводить до інтенсифікації зростання виробництва. В іншому разі як результат кількісної зміни фактора "капітал" і фактора "праця" за рахунок накопичення ресурсів відбувається екстенсивне зростання виробництва.

Із цієї точки зору в економічній теорії розрізняють два типи економічного зростання. Наприклад, у підручнику "Основи економічної теорії" за редакцією В. Предборського наведено такі їх визначення: "Екстенсивний тип економічного зростання – це розширення виробництва на основі кількісного збільшення його функціональних факторів при збереженні їх попередніх техніко-технологічних і кваліфікаційних параметрів. Це розширення виробництва за рахунок збільшення кількості тих самих засобів і предметів праці, робочої сили тієї самої кваліфікації при практич-

но незмінних економічних відносинах. Інтенсивний тип економічного зростання – це розширення виробництва на основі якісного поліпшення його функціонуючих факторів при вдосконаленні організаційно-економічних відносин виробництва" [13, 289]. Аналогічної думки дотримуються й автори навчального посібника "Політична економія" [15, 225]. Однак процес виробництва невід'ємний від процесу споживання його результатів, що залежить від потреб людини.

Розрізняють матеріальні та духовні потреби. У міру насичення матеріальних потреб на перше місце виходять духовні. З діалектичної точки зору необхідно розрізняти їх кількісну та якісну складову. Наприклад, щодо матеріальних потреб, то товари рівня 50-х років не можуть задовольнити людей у наш час. В результаті НТП відбувається якісне задоволення потреб. Це вимагає відповідних інвестицій. Тобто від якісного споживання залежить якісний характер інвестицій. В іншому разі інвестуватиметься екстенсивне зростання виробництва, спрямоване на кількісне збільшення ресурсів. Це підтверджується результатами досліджень Р. Харрода, який розглядав вплив НТП у секторі економіки, що виробляє інвестиційні блага, і секторі споживчих благ [18].

Аналогічним чином можна розглядати духовні потреби. Тобто екстенсивне й інтенсивне зростання виробництва діалектично пов'язані з екстенсивним та інтенсивним зростанням споживання. Наприклад, через протиріччя між екстенсивним зростанням виробництва й інтенсивно зростаючими потребами власне виробництво частково заміщується імпортом, що перешкоджає розвитку внутрішнього ринку. Це відображає якісну сторону протиріч між виробництвом і споживанням. Як їх вирішення слід розглядати заміщення товарів власного виробництва імпортом. У результаті екстенсивне зростання виробництва перешкоджає розвитку власного виробництва.

Отже, екстенсивне й інтенсивне зростання виробництва та споживання відображають діалектичний взаємозв'язок цих сфер суспільного відтворення і є відповідними складовими екстенсивного й інтенсивного економічного зростання. Очевидно, у чистому вигляді екстенсивного зростання не може бути, оскільки через діалектичну єдність категорій "кількість" і "якість" екстенсивне й інтенсивне зростання взаємозалежні. Звідси випливає, що не можна пов'язувати поняття зростання тільки з кількісними змінами, а розвитку – з якісними, як це роблять окремі вчені. У деяких

економіках дослідження можуть виявити відсутність інтенсивної складової, але це відбувається, коли позитивні результати інтенсифікації окремих виробництв перекриваються негативними результатами інших.

Тому С. Мочерний пропонує розрізняти переважно екстенсивний або переважно інтенсивний тип такого зростання [6, 455], де ознакою, яка розмежовує ці процеси, виступає НТП. На думку А. Борисова, ознака, на підставі якої формується оцінка якості економічного об'єкта, процесу, є його критерієм [3, 351]. Цієї думки дотримуються й деякі інші вчені [1; 2; 7; 14]. Таким чином, науково-технічний прогрес виступає критерієм, що дає можливість розрізняти екстенсивну й інтенсивну складову, де екстенсивне економічне зростання є необхідною умовою, а інтенсивне економічне зростання – достатньою умовою економічного зростання.

Як зазначалося, економічне зростання С. Мочерним та іншими вченими розглядається як критерій економічного розвитку. З іншого боку, під економічним розвитком А. Азріліан і С. Мочерний розуміють прогресивний розвиток технологічного способу виробництва [2; 6], який являє собою спосіб виробництва, що базується на техніко-економічному поєднанні речових і особистісних факторів виробництва, комплексі техніко-технологічних відносин між речовими елементами продуктивних сил і системі техніко-економічних відносин [8, 623]. Розвиток технологічного способу виробництва припускає розвиток продуктивних сил, техніки, технології та організації виробництва. Якщо даний процес розглядати тільки з точки зору впливу НТП, то, повертаючись до проблеми синонімічності понять, економічний розвиток слід розглядати як інтенсивне економічне зростання. Однак при цьому ігнорується розвиток виробничих відносин як суспільної форми розвитку продуктивних сил, що властиво прихильникам “технократичного” напряму інституціоналізму.

В економічній теорії крім техніко-економічного поєднання безпосередніх виробників із засобами виробництва розрізняють і соціально-економічне поєднання. У цьому випадку категорія “спосіб виробництва” С. Мочерним трактується як єдність та взаємодія продуктивних сил та виробничих відносин (відносин економічної власності). Продуктивні сили – визначальна, динамічніша характеристика цього способу виробництва, його речовий зміст. Їх рівень, структура та особливості розвитку визна-

чають відносини економічної власності, передусім власності на засоби виробництва. Відносини економічної власності є соціально-економічною формою розвитку продуктивних сил, менш динамічною стороною суспільного способу виробництва. Водночас вони активно впливають на розвиток продуктивних сил, прискорюють (якщо відповідають насамперед потребам, інтересам і цілям основної продуктивної сили – людини) або гальмують його [6, 455]. У результаті на розвиток технологічного способу виробництва впливає не тільки НТП, а й відносини економічної власності. У сукупності їх розвиток змінює технологічний спосіб виробництва.

Отже, поняття “економічний розвиток” ширше, ніж поняття “економічне зростання”. Тому саме розвиток технологічного способу виробництва є критерієм економічного розвитку, де економічне зростання є невід’ємною складовою та необхідною умовою цього процесу. Достатньою умовою є розвиток відносин економічної власності, але тільки в рамках певного типу макроекономічної системи, оскільки її перехід у нову якість, досконалішу форму означатиме, за С. Мочерним, розвиток економіки.

Розвиток технологічного способу виробництва є необхідною умовою розвитку продуктивних сил, які перебувають у суперечливій єдності з відносинами економічної власності. На думку С. Мочерного, їх процес діалектичної взаємодії (взаємообумовленості тощо), у результаті якої продуктивні сили поступово переростають межі окремих типів і форм власності, видозмінюють їх і зазнають водночас активного зворотного впливу, що характеризує суспільний спосіб виробництва [6, 528].

Однак розвиток технологічного способу виробництва, як вже було зазначено, може і не змінювати суспільного способу виробництва або типу макроекономічної системи. Наприклад, розвиток капіталістичної системи, незважаючи на розвиток відносин економічної власності (від індивідуальної приватної власності на нижчій стадії до колективної форми власності на вищій стадії розвитку), не змінив капіталістичного способу виробництва. Отже, розвиток технологічного способу виробництва є необхідною, але недостатньою умовою розвитку економіки.

На вищій стадії розвитку капіталістичної системи діє закон соціалізації економіки як, за визначенням С. Мочерного, “...стадійний економічний закон, який виражає внутрішньо необхідні, сталі й суттєві зв’язки між досягнутим рівнем розви-

тку технологічного способу виробництва, передусім продуктивних сил, зростаючим усупільненням виробництва праці, з одного боку, та наростаючим підривом товарного виробництва, поступовим подоланням відчуженості найманих працівників від процесу праці, власності та економічної влади на мікрорівні в розвинених країнах світу – з іншого, внаслідок чого відбувається еволюційне самозаперечення економічної системи капіталізму, що базується на експлуатації найманої праці” [6, 566]. Унаслідок дії закону соціалізації відбувається процес становлення нової, більш досконалої економічної системи.

Як вважає В. Гришкін, сучасна структура і механізм функціонування національної економіки виступають підґрунтям подання соціалізації економічної системи у вигляді блоку із соціалізації продуктивних сил, соціалізації виробничих відносин і соціалізації господарського механізму. Усі складові соціалізації економіки в реальній дійсності тісно пов’язані між собою і, більше того, перебувають у постійній взаємодії. Унаслідок цього заходи щодо здійснення процесу соціалізації економічної системи мають виходити з можливих наслідків соціалізації її окремих детермінант [5, 26]. Тобто, у макроекономічній системі закон соціалізації економіки виявляється в усіх її структурних підсистемах і насамперед у системі відносин економічної власності. У результаті змінюється суспільний спосіб виробництва, і макроекономічна система переходить в інший, принципово новий якісний стан. Тобто відбувається розвиток економіки. Зважаючи на це можна стверджувати, що соціалізація відносин економічної власності є критерієм і достатньою умовою розвитку економіки, де економічний розвиток виступає необхідною умовою та невід’ємною складовою даного процесу.

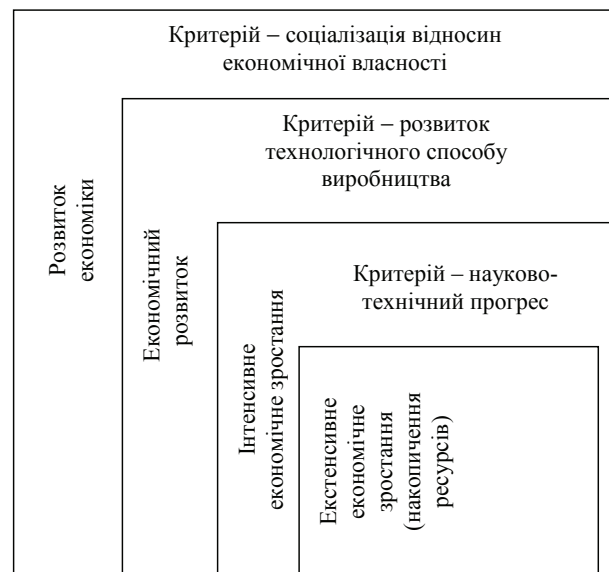
Слід зазначити, що в процесі економічного розвитку і розвитку економіки розвиваються і потреби суспільства, яке об’єктивно пов’язане з діалектичним розвитком продуктивних сил і відносин економічної власності. Інакше розвиток макроекономічної системи обмежувався б тільки процесом економічного зростання, де, як було відзначено вище, відбувається переважно матеріальне задоволення потреб суспільства за рахунок кількісного і якісного накопичення ресурсів і впливу НТП. Однак це кількісно-якісне зростання задоволення матеріальних потреб не може бути безкрайнім. Обмеження випливають із діалектики відносин філософських категорій “матеріальне” і “духовне”. Справді, у міру задово-

лення матеріальних потреб на перше місце виходять духовні потреби суспільства, стримуючи їх кількісно-якісне зростання. У свою чергу, матеріальні потреби впливають на розвиток духовних потреб. При незадоволених “насущних” потребах ні про який духовний розвиток не може бути й мови.

Разом із тим діалектика розвитку відносин матеріальних і духовних потреб нерозривно пов’язана з розвитком макроекономічної системи, основу якої становить розвиток продуктивних сил і виробничих відносин. Для одного типу системи – це одні відносини, для іншого – інші.

Таким чином, якщо процес економічного зростання нерозривно пов’язаний переважно з кількісно-якісним зростанням матеріальних потреб суспільства, то процеси економічного розвитку і розвитку економіки – з комплексним розвитком переважно духовних потреб. Тому із процесом економічного зростання доцільно пов’язувати термін “зростаючі потреби”, а щодо процесів економічного розвитку і розвитку економіки більш доречний термін “потреби, що розвиваються”. Зростаючі потреби є невід’ємною складовою потреб, що розвиваються.

Співвідношення розглянутих процесів зростання і розвитку зображено на рисунку, де критерії НТП, розвиток технологічного способу виробництва та соціалізація відносин економічної власності дають можливість ідентифікувати, на якому етапі розвитку перебуває макроекономічна система.

Критерії та складові процесу розвитку економіки

Отже, необхідно відзначити, що запропонований підхід до розмежування понять економічного зростання, економічного розвитку і розвитку економіки не суперечить основним економічним законам і законам діалектики.

Оскільки запропонований підхід до розмежування понять зростання і розвитку є наслідком прояву в економіці закону переходу кількості в якість, а метою розвитку макроекономічної системи в остаточному підсумку є задоволення закономірно зростаючих потреб суспільства, насамперед за рахунок власного виробництва, то пропонуються такі визначення даних процесів:

- економічне зростання – це кількісно-якісне задоволення закономірно зростаючих суспільних потреб за рахунок зростання власного виробництва в результаті накопичення ресурсів і НТП у межах певного типу макроекономічної системи;
- економічний розвиток – це кількісно-якісне задоволення суспільних потреб, що закономірно розвиваються за рахунок зростання власного виробництва в результаті розвитку технологічного способу виробництва в межах певного типу макроекономічної системи;
- розвиток економіки – це кількісно-якісне задоволення суспільних потреб, що закономірно розвиваються за рахунок зростання власного виробництва в результаті розвитку технологічного способу виробництва та соціалізації відносин економічної власності, що переводить макроекономічну систему у принципово нову якість.

Процеси економічного зростання, економічного розвитку і розвитку економіки можуть мати різну “векторну спрямованість”. Тому соціальні й економічні результати можуть бути достатньо суперечливими.

Таким чином, економічне зростання, яке здійснюється у результаті кількісно-якісного накопичення ресурсів і впливу НТП, є не критерієм, як прийнято вважати, а складовою процесу економічного розвитку. Критерієм економічного розвитку виступає розвиток технологічного способу виробництва в рамках певного типу макроекономічної системи. На нього, як вважається в одних інституціональних концепціях, найбільше впливає НТП, у других – інституціональна система суспільства, у третіх – інституціональна система власності, соціалізація якої переводить макроекономічну систему у принципово нову якість. Тому соціалізація інституціональної системи власнос-

ті є критерієм розвитку економіки, а економічний розвиток – складовою цього процесу.

Література

1. Бойко В. В. Економіка підприємств України: Навч. посіб. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Дніпропетровськ: Нац. гірнич. акад. України, 2002. – 535 с.
2. Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азриляна. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Ин-т новой экономики, 1997. – 864 с.
3. Борисов А. Б. Большой экономический словарь. – М.: Книжный мир, 2004. – 895 с.
4. Гальчинський А. Методологія складних систем // Економіка України. – 2007. – № 8. – С. 4–18.
5. Гришкін В. О. Науково-методологічні основи соціалізації економіки і забезпечення соціальної динаміки суспільства: Автореф. дис. д-ра екон. наук: спец. 08.02.03 / В. О. Гришкін; Дніпропетровський нац. ун-т.
6. Економічна енциклопедія: У 3 т. / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Академія, 2000. – Т. 1. – 864 с.
7. Економічна енциклопедія: У 3 т. / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Академія, 2000. – Т. 2. – 848 с.
8. Економічна енциклопедія: У 3 т. / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Академія, 2000. – Т. 3. – 952 с.
9. Економічна теорія: Політекономія: Підручник / За ред. В. Д. Базилевича. – К.: Знання, 2006. – 631 с.
10. Коноплицький В. А. Економічний словник. Тлумачно-термінологічний / В. А. Коноплицький, Г. І. Філіна. – К.: КНТ, 2007. – 580 с.
11. Любимов Л. Л. Основы экономических знаний / Л. Л. Любимов, Н. А. Раннева. – М.: Вита-Пресс, 2004. – 496 с.
12. Макаров Л. М. Взаимосвязь факторов экономического роста в трансформируемой экономике России: Дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.01 / Л. М. Макаров; Челябинский гос. ун-т. – Челябинск, 2004. – 161 с.
13. Маркс К. Ницета философии // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1955. – Т. 4. – С. 65–185.
14. Основы экономической теории / За ред. В. А. Предборского. – К.: Кондор, 2002. – 621 с.
15. Поклонский Ф. Е. Качество продукции и эффективность производства: Измерение, анализ, резервы / Ф. Е. Поклонский, Б. Т. Кляненко, В. К. Мухомов. – К.: Наук. думка, 1993. – 153 с.
16. Степура О. С., Єремєєв О. С., Пономарьова Т. Ю., Степура М. О. Політична економія: Навч. посіб. – К.: Кондор, 2006. – 408 с.
17. Статистична інформація // Офіц. веб-сайт Держ. комітету статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
18. Тодаро М. Экономическое развитие. – М.: ЮНИТИ, 1997. – 353 с.
19. Харрод Р. Ф. К теории экономической динамики / Пер. с англ. И. К. Дашковского; Под. ред. Л. П. Куракова. – М.: Гелиос АРВ, 1999. – 114 с.

Обґрунтовано сутність таких основоположних понять для соціально-економічного розвитку країн, як “економічне зростання”, “економічний розвиток”, “розвиток економіки”.

Обосновано сущность таких основных понятий социально-экономического развития стран, как “экономика роста”, “экономическое развитие”, “развитие экономики”.

This article is devoted to the explanation of such main issues for social-economical development of countries like “the economical growth”, “the economic development”, “the development of economy”.

Надійшла 7 квітня 2011 р.